

МОНОГРАФІЯ ПРО ЛІТЕРАТУРНЕ БАРОКО ЗАКАРПАТТЯ*

У 2010 році у видавництві «Гражда» побачила світ монографія «Літературне Бароко Закарпаття», автором якої є доцент кафедри української

літератури УжНУ Наталія Вигодованець. Ця праця стала наслідком багаторічних літературознавчих шукань авторки на ниві давньої літератури.

* Вигодованець Н. Літературне бароко Закарпаття: Літературознавчі статті. – Ужгород: Гражда, 2010. – 136 с.

Н. Вигодованець у своєму дослідженні глибоко осмислила творчість трьох видатних письменників Закарпаття: Андрія Бачинського, Михайла

Лучкая та Василя Довговича, об'єднавши їх теоретичною парадигмою літературного бароко. Відповідно до цього дослідниця й структурувала свою монографію.

Перший розділ рецензованого видання присвячено висвітленню культурно-просвітницької діяльності о. Андрія Бачинського та осмисленню естетичної природи його соборних послань. Авторка наголосила, що «за змістом більшість послань А. Бачинського виконана на тему суетності людського буття, на тему «vanitas», що сягає біблійно-го: «марнота марнот – геть усе марнота».

За слушним спостереженням Н.Вигодованець, висока вченість та розвинутий естетичний смак спонукав А. Бачинського до «барокової філософської концептивності. Естетичним ядром думки ставала концептивна ампліфікація, яку гармонійно завершував афористичний, ідіоматичний, загалом мультизначенневий концепт». Дослідниця акцентувала на володінні А.Бачинським таким принципом творення тексту, як поєднання протилежностей, що зумовило зміну «vanitas» другою складовою відомої барокової антитези «memento mori».

Ще одним концептом барокової ампліфікації – своєрідним стержем послань А.Бачинського – Н.Вигодованець виокремлює такий вираз: «Имиже кто согрешает, сими и мучится». Вона наголошує на особливостях зачинів послань, в яких цілком у дусі проповідницького барокового (і русько-візантійського) символізму єпископ висловлює глибокі соціософські сентенції.

Дослідниця зосереджує увагу на патріотизмі А.Бачинського, наголошуючи, що єпископ відстоював пріоритети не просто материнської мови, а мови культури, якою навчали дітей у «народній, національній чи нормальній школі». Авторка висловлює впевненість, що окремі послання містили також і т. зв. ділову частину.

Всебічна патріотична діяльність, як і тексти соборних послань мукачівського єпископа, на думку Н.Вигодованець, несуть на собі печать Середньовіччя, але в модерному розумінні; крім того вони не можуть бути однозначно перекинутими у наш, сповнений міфів чи ідеологем вік. «Соборні послання А.Бачинського, - на переконання дослідниці, - прочитуються тільки за конкретно-історичних підходів і оцінок творчої свідомості видатного мислителя своєї епохи, а також мистецьки сконструйованих у його текстах топосів і своєрідно живаних прийомів письма».

Другий розділ монографії «Літературне бароко Закарпаття» присвячений вивченню прози М. Лучкая. На думку Н. Вигодованець, саме «ліричну стильову доміанту є підстави вважати визначальною у Лучкаєвих проповідях. Антитетичні за структурою, сповнені глибинного філософського змісту, сягаючого «живого релігійного переживання, до якого приєднуються твори отців Церкви», та метафоризованої авторської інтенційності, вони вражають високим ступенем чуттєвості та красою Слова». Дослідниця проводить вдалі типологічні паралелі між біблійними текстами та про-

повідями М. Лучкая, відшукуючи ключові слова, які відкривають глибинну сутність праць нашого земляка й увиразнюють їх філософське підгрунтя. Н.Вигодованець осмислює універсальний образ людини (Человѣка, царя світу) в «Церковних бесідах...» М.Лучкая, акцентуючи на тому, що письменник сміливо ввів у свій текст бароковий топос античності. І навіть антитеза в його творах, за спостереженням авторки, також виразно барокова.

Християнський гуманізм о. Михайла Лучкая, як зазначила дослідниця, був суголосний із християнським антропоцентризмом Григорія Сковороди, християнським гуманізмом Тараса Шевченка, а також з християнським антропоцентризмом багатьох українських митців, у т. ч. Закарпаття XIX-XX століть.

Н.Вигодованець акцентувала також на специфіці другої освітньої частини бесід М. Лучкая, де йдеться про справи земні, в яких автор обурюється забобонністю земляків, наприклад, пристрасстю до ворожін (у Слові про Сліпого). Дослідниця наголосила на володінні автором «Церковних бесід» гомілетичними правилами, серед яких виокремилася середньовічне ехетрія – приклад, оскільки саме приклади були невід'ємною складовою частиною проповіді, і М.Лучкаєм вміло користувався ним. Дослідниця слушно відзначила, що М. Лучкаєм імпонують афоризми: «він черпає їх із різних джерел, у т. ч. Старого і Нового Завітів, із античних та інших авторів». Акцентовано в монографії і на тому, яку роль відіграють вступні частини збірника в цілому і окремих проповідей. Як доводить авторка, Михайло Лучкаєм надавав їм великого значення.

У монографії акцентується на патріотизмі письменника, який вважав, що слово Боже та святе Євангеліє має подаватися народові його рідною мовою і в «Предисловії» спрямовував читача до своєї «Граматики Славенно Рускої», принципово розмежовуючи написання «Россія» та «Народ рускій», «клір рускій».

Осмисливши літературну майстерність «Церковних бесід на всі неділі рока на поученіє народное», авторка дослідження наголосила на особливостях їх поетики й, зокрема, «віртуозно нанизаних добірних метафорах».

У третьому розділі Н.Вигодованець проаналізувала «Поємату» Василя Довговича, акцентувала на міфологемі імені як засобі самоідентифікації автора, ключових топосах авторефлексії, питань ідентифікації та самоідентифікації. Загалом, світ поезії Василя Довговича став предметом пильного вивчення дослідниці. Авторка обстоює погляд на В. Довговича як барокового поета-філософа, котрий у добу закарпатоукраїнського преромантизму активно втілював у життя культурно-освітні реформи єпископа А. Бачинського, «самоідентифікуючись подібно до інших ренесансно-барокових авторів за географічним виміром псевдонімом та еволюціонуючи у власній поезії від новолатинського до рідномовного, руського Гелікону». Н.Вигодованець порівнює творчість В.Довговича з творчістю інших пізньобарокових поетів та Т.Шевченка, наголошує

на політематичності «Поємати», яку В.Довгович писав протягом цілого свого життя і «спрагнув висловити в ній усе пережите й наболіле з приводу оточуючої дійсності, з приводу зустрічей з різними людьми, з приводу їх вчинків». Дослідниця наголошує на талановитості В.Довговича, «як у створенні широких поетичних картин, так і у відтворенні певного настрою, ліричної миті чи невимовно прикрого потрясіння». У монографії стверджується, що В.Довгович був майстром барокового концепту, володів мистецтвом поєднання непоєднуваного. Дослідниця наголошує на можливості етно- та психоаналітичного трактування творчості В.Довговича, що проявляється у використанні автором барокової містифікації, яку Н.Вигодованець ідентифікує як модус комунікативної схеми Автор-Текст-Читач. Авторка показує талановите й самобутнє використання письменником топосів ролі і маски (які є топосами барокової поезики), переконливо доводить, що В.Довгович вмотивовано обрав барокову символічну автобіографію із топосами часу, автора, читача, театру, маски, ролі.

Ретельно проаналізувавши поезії В.Довговича, Н.Вигодованець прийшла до висновку, що в них презентовано «суто закарпатоукраїнський бік соціального авторського дискурсу В.Довговича з його гумором та сатирою як фактором поглиблення самоідентифікації митця. За бароковими визначеннями – це карнавалізм чи вільна гра, натомість за міфопоетичними – це вияв народного океану, де автор – крапля океанічної води, в якій особистість, подібно до неї, зберігає власну тожсамість у кожній своїй клітині».

Осмислюючи світ поезії Василя Довговича, авторка відзначила, що із 190 віршів «Поємати» найбільшу за чисельністю групу складають латиномовні (поруч з віршами, написаними угорською та «руською» мовами). На думку Н.Вигодованець, вони є досконалими з погляду барокової поезики. «Улюбленим жанром автора, - відзначає дослідниця, - залишається епіграма, бо вона імпонує тонкому естетові, автору, своєю придатністю до циклізації та передачі барокового універсалізму». Порівнюючи епіграми В.Довговича з міметичним письмом, Н.Вигодованець приходять до висновку, що твори закарпатського поета відрізняються філософським концептизмом. Авторка називає В.Довговича поетом-філософом, що підноситься до вершинних, екзистенціальних проблем свого часу – до ідей швидкоплинності часу, марноти земного життя, світу-лабіринту і світу-театру, єдиним поцінувальником якого є Бог.

Аналізуючи латиномовні епіграми В.Довговича, Н.Вигодованець акцентує на мотивах пошуку сенсу життя та зумовленості людської безпорадності в світі, а також влучно простежує трансформацію філософської ідеї в художню. Філософічність мислення В.Довговича вона показує на прикладі художнього образу часу, який набуває універсального значення і стає ключем розгадки таємниці буття, котре мислиться як «Ніщо», а життя людини – як «буття для смерті». Дослідниця наголошує

на художньому прийомі злиття автора-оповідача і споглядуваного, що веде «до особистісної міфологізації».

Окремо в монографії розглянуто й угорськомовну поезію Василя Довговича, яка, на думку Н.Вигодованець, «становить собою взірць любовної барокової лірики». Дослідниця аналізує цикл нумерованих любовних епіграм, присвячених Агнесі Візер, акцентуючи на їх суб'єктивізмі. Н.Вигодованець прирівнює В.Довговича до модерністів нового часу, оскільки в угорськомовній поезії письменник простежує механізм власних пристрастей, заглиблюючись у процес творення хвилювань. Головним образом-символом циклу угорськомовних поезій авторка монографії обґрунтовано називає візію, щось сюрреальне, сховане у фантазіях та сфері інтуїції. Ця поезія розрахована на читача, здатного мислити ірраціонально, заглиблюватись у несвідоме.

Мовний дискурс усієї «Поємати Василя Довговича» дослідниця характеризує як порівняння до руськості, зокрема наголошуючи, що поезії першого циклу збірки були створені і народною українською мовою. Вони, на думку авторки, «своєрідно неповторні. Певна їх частина виконана із засад барокового «богомислення», яке здійснюване у слові та через слово, акумулює в собі численні філологічні «йдоси». Н.Вигодованець цікаво осмислює образ Діви Марії, який В.Довгович малює ustalеними в староукраїнській мові образами, водночас вільно оперуючи християнськими та античними «йдосами». Дослідниця висловлює припущення, що інтерес В.Довговича до т.зв. народного християнства спонукав його до творчості народною українською мовою. Аналізуючи поезію 189-ту («Песнь пасторская на Рождество Христово. Поетичний переклад з польської»), Н.Вигодованець наголошує на захопленні автора специфічно карпатською аурою та конкретними реаліями «холодного» Різдва, відсутності «богомисленного» розуміння події. Авторка зазначає, що загальнолюдській позачасовій семантиці біблійного міфу В.Довгович надав національно-побутового колориту. Відповідно поезія 189-та та інші подібні до неї тематикою, за спостереженням дослідниці, структуруються за принципом барокового карнавалізму. Зокрема, у пісні 189-ій, «не вдаючись до повної заміни релігійного сенсу міфопоетичним, В.Довгович надає пісні медитативно-колицкового варіанту».

Н.Вигодованець акцентувала на особливостях поезики й циклу «VI. У Довгому», де автор приділив виняткову увагу народним пісням. Дослідниця констатує: «Добирати мелодії народних пісень, виносячи їх назву у підзаголовок власних, стає для В.Довговича нормою». Таким чином, завдяки взаємопереплетенню фольклорних та авторських мотивів і образів вірші отримують особливе стилістичне й смислове забарвлення.

Авторка вмотивовує доцільність існуючої структури «Поємати», оскільки, на її думку, руськомовні вірші вміщені останніми у збірці не випадково: «Руська мова поступово ставала дискурсом і

паролем, завдяки яким розкрилися дві протилежні авторські грані-презентанта ідеального і дійсного: романсу і гіркої іронії долі, де Гравець водночас ставав Іграшкою». Підсумовуючи, Н.Вигодованець приходить до висновку, що В.Довгович розвинув високу, традиційну у Бароко тему Душі і Тіла до знижувальної самоіронії та гротеску.

Отже, монографія Наталії Вигодованець «Літературне Бароко Закарпаття» є пізнавальним і цікавим дослідженням, що проливає світло на малодосліджений і складний пласт української літера-

тури. Авторка знаходить «ключики» до розкодування таємниць поетичного стилю й образності талановитих письменників Закарпаття: Андрія Бачинського, Михайла Лучкая та Василя Довговича, вона вправно вписує їх творчість у контекст літературного Бароко, переконливо вмотивувавши доцільність саме такої інтерпретації.

Оксана Тиховська,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури